

Svéd László¹

Távolról – egy közelebbi barátság

A nehezen megfejthető cím azt próbálja kifejezni, hogy miként is alakulhat ki barátság két, azonos időszakban látszólag egyforma körülmények és feltételek között dolgozó, de jobb szóval szolgáló ember között, sorsukat egy életre eldöntő katonai karrierjük során. Saját magamat már megróttam azért, hogy egyáltalán miként merészeltem bátorságot venni arra, hogy olyan léptékű emberrel hasonlítsam össze magam, mint a kiemelkedő tudós és a hadtudomány jövőjére is ható életművet megalkotó M. Szabó Miklós altábornagy, akadémikus.

Most a feladatom nem lehet más, mint ezt a megrovást feloldozni, és megadni a választ a bátorságomat indokló kérdésekre. A köztünk lévő nyolc év ebben a korban jelentősnek tűnik, de pályánk elején a különböző tanulmányok és a Magyar Néphadsereg karriermodellje a későbbiekben gyakorlatilag az akkori beosztásokhoz szükséges iskolai végzettségek szerint két évre csökkentette ezt a távolságot. Ezt a bonyolult okfejtést egyszerűbben megfogalmazva Miklós 1972-ben, én pedig 1974-ben szereztem meg az egyetemi végzettséget. Ez persze egyáltalán nem jelentett azonosságot, sőt inkább még nagyobb távolságot, ami a katonai szolgálattal, étellel összefüggő tapasztalatokat illeti. Ő már 1956-tól katonai közegben élt mint katonai kollégista, majd két főiskolának a hallgatója és három évig szakaszparancsnok. Ezek együttesen a korunk közötti nyolc évet a tapasztaltságot illetően megduplázták, és 16 évre növelték. Ez jelentős különbség volt, tekintettel a bárhonnan is nézett „körülmények” miatt.

Nem árulok el nagy titkot azzal, hogy a katonai szolgálat első évei meghatározóak, hisz mind a hivatástudat, mind a szakma szeretete, a specializálódás, a megszerzett tudás és tapasztalat képességgé kovácsolása ekkor történik meg. A hadtudományi pályát ennyi év tapasztalatával kezdte, annak minden lépcsőfokát végigtapasva, hol könnyebben, hol nehezebben előrejutva azon. Minden bizonynyal neki az általam már közelebbiről megélt és látott „lépcső” vége volt a nehezebb,

¹ Ny. orvos altábornagy; tudományos tanácsadó, Semmelweis Egyetem Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Klinika Honvéd-, Katasztrófa- és Rendvédelem Orvostan Tanszéki Csoport; PhD.

miután rengeteg akadály bonyolította az utolsó fokok megmászását. No de erről majd később.

Én mindezen tapasztalatok nélkül kezdtem meg ugyanekkor 17 évig tartó csapatszolgálatom annak minden bizonytalanságával és a hivatásom katonai részében az ismeretlen feladatok megoldására való törekvéssel. Összesen egy év, az – 1971 nyarán – Izbég-pusztán az egyetemi nyári szünetben megkapott katonai alapkiképzés állt ekkor mögöttem mint katonai múlt. A sors érdekes fintora, hogy a Karikás Frigyes Katonai Kollégium (a továbbiakban: Kollégium) történetéről megírt könyvében az ekkor készült képek szerepet kaptak, az Ő fanyar és senkivel össze nem téveszthető humorával fűszerezett aláírásokkal. A „szárazföldi akadémia” elvégzése után 1991-ben már jóval közelebb kerültünk egymáshoz, miután tudtuk, hogy ki milyen beosztásban van, de személyesen még ekkor sem találkoztunk. Érdekesség – és talán egy kis kulisszatitok is –, hogy az 1987-től 1991-ig először Zalka Máté, majd ezt követően Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola parancsnoki beosztásában történt váltáskor utódja, dr. Farkas Tivadar ezredes velem együtt vett részt a Magyar Honvédség (a továbbiakban: MH) parancsnokánál a kinevezését megelőző személyi beszélgetésen. Azt nem tudom, hogy mennyire ismert ez a történet, hogy ekkor erre a beosztásra dr. Fehérvári Tamás ezredes volt a jelölt, aki így is ment be a beszélgetésre, de kiderült, hogy ő az MH haditechnikai főnöke lett, mert – valamilyen általam nem ismert ok miatt – megcserélték a személyeket, és a tényleges utód a már említett Farkas Tivadar lett. 1991-től egészen nyugdíjazásunkig – szándékosan használom ezt a szót – ugyanazon szintű beosztásban szolgáltunk, azzal az apró kis különbséggel, hogy a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (a továbbiakban: Akadémia) 1996-ban Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemmé (a továbbiakban: Egyetem) vált, és így nem meglepő módon ekkor rektorrá választották, amely funkciót 11 évig látta el. Megígérem, hogy innentől kezdve nem untatom az olvasót életrajzi adatokkal, de az eddigieket történetünk szempontjából fontosnak ítélttem.

A csapatoknál ellátott beosztásokból nekem, miután orvosi diplomával rendelkeztem, gyakorlatilag semmi közöm és kapcsolatom nem volt az Akadémiával. Az intézményben – meghívottként – legelőször 1982-ben jártam, dr. Simon Pál ezredes, az egészségügyi szolgálati főnökség akkori gyógyító osztályvezetője kandidátusi értekezésének védésekor. Megjegyzem, ennek az értekezésnek az egyik tudományos eredménye alapján – „a katonaegészségügyi szolgálat békében folytatott gyógyító-megelőző alapellátása információs rendszerének (a morbiditási és betegforgalmi statisztika feldolgozásának) olyan korszerűsítése, amely alkalmasnak bizonyul az M-ben [háborúban – S. L.] való bevezetésre, esetleges adaptálásra

az állami egészségügyi szolgálatban”² – vezették be – a csapatoknál – az alapellátásban az új kódolt adatszolgáltatást, amelyet azután központilag dolgoztak fel. Ebben az időben a parancsnokot, dr. Simon Sándor vezérőrnagyot még előző – a 7. gépesített lövészadosztály parancsnoki – beosztásából ismertem, de az Akadémián sohasem sikerült vele találkoznom. Kapcsolataim, amelyeknek a későbbiekben sok mindent köszönhettem, a különböző szintű gyakorlatokra az Akadémia állományából keretátadással vezényelt oktatókkal és a gyakorlat címén odavezényelt hallgatókkal alakultak ki.

A kalandozások után visszatérve az eredeti történethez 1992-től a különböző szintű vezetői fórumokon (a Honvédelmi Minisztérium [a továbbiakban: HM] kollégiumi ülése, a MH parancsnoki értekezlete) már sokszor találkoztunk, ahol rajta kívül mindenki ismerős volt. Bármit is mondanak, az első benyomások meghatározók két ember későbbi kapcsolatának alakulásában. Nos, bennem mély nyomokat hagyott. Sohasem szólt csak azért, hogy valamit mondjon. Hozzászólásainak súlya és lényegre törő tartalma volt. Semmilyen álláspontot nem védett érdemtelenül. Úgy véltem, hogy hallgatása mögött sokszor egyet nem értés húzódott, tehát még ennek is volt mondanivalója. Az idő teltével később már csak akkor jelent meg a különböző felső szintű vezetői értekezleteken, amikor az Akadémia, illetve az Egyetem érdeke azt elengedhetetlenné tette. A kialakult vitákat elegánsan és sértés nélkül kezelte, igazát meggyőző és magabiztos tárgyi tudásával bizonyította. Rektorrá történő megválasztása után aztán elmaradt ezekről az ülésekről. Találkozásaink ettől kezdődően már vidámabb körülmények között történtek, a különböző ünnepi rendezvényekre és a diplomáciai testületek fogadásaira korlátozódtak. Lehet, hogy nagy szegénységi bizonyítvány: ekkor már tisztában voltam vele, hogy hadtörténész, de hogy ott milyen területen kutat, illetve milyen könyvei, publikációi jelentek meg, fogalmam sem volt. Ezt a hiányosságom aztán, úgy gondolom, a későbbiekben sikerült pótolnom. Beosztásommal hagyományként örököltem a *Honvédorvos* folyóirat szerkesztőbizottsága elnöki feladatait. Megtisztelésként az akkori *Új Honvédségi Szemle* szerkesztőbizottságába is felkértek. Ez a beosztás megkövetelte a tudományos életben való tájékozottságot, az újdonságok ismeretét. Egyre többször kértek fel előadások tartására és biztattak különböző publikációkra, de szolgálati elfoglaltságaim nagy akadályt jelentettek. Bevallom, hogy addig összesen nyolc, a harcászati és hadművelleti feladatok egészségügyi biztosításával kapcsolatos írásom jelent meg, zömében a *Hadtápbiztosítás* folyóiratban. A fentiek miatt 1993-tól igyekeztem eleget tenni a különböző kiemelt feladatokkal kapcsolatos tapasztalatok

² SIMON 1982.

közreadásának. Az 1999-es év a sors nehézségeivel és a tudományos élettel való barátságomban kiemelkedő jelentőségű esztendő volt. A Honvédkórház rekonstrukciójával, az egészségügyi szolgálat struktúrájával, feladataival és fenntartásával kapcsolatos véleménykülönbségem, vitáim a Minisztérium vezetésével kritikus pontot értek el. Úgy éreztem, hogy valami mással, hasznossal és a jövőbe mutató cselekedettel kell megvédenem pozícióimat.

Ekkor elkezdtem zárni az ollót köztem és a tudomány között. Jelentkeztem az akkor már a bolognai folyamat részeként megindult PhD-képzésre. Ekkor szembesültem a tudományos kutatás szabályaival, nehézségeivel, következményeivel és szépségeivel. Elképzelhetetlennek tűnt, hogy valamikor be tudom fejezni az értekezés megírását, de valahogy 2003 elejére egy műhelyvitára alkalmas anyaggal elkészültem. Nem akarom az olvasót a vita részleteivel untatni, de két esemény mindenképpen megemlítendő, amely történetünk szempontjából fontos. Először is a műhelyvita résztvevői – köztük Rektor úrral – a vita kitűzött időpontjára már megjelentek, de én nem, ugyanis a Honvédelmi Bizottság soron kívül napirendre tűzte a Magyar Honvédség afganisztáni szerepvállalásának megtárgyalását – amely ismételten, mint minden kritikus helyzetben, a mindenkori kormányzat részéről az egészségügyi szolgálat részvételét jelentette, amit általában hajlamosak elfeledni. Természetesen minden napirendi pontot ezen kívül a fontos emberek miatt előre vettek, így éppen a témavezetőm műhelyvita-befejezésének javaslatára érkeztem oda, így kicsit késve, de elkezdődött a „rendezvény”. A másik fontos dolog Rektor úr jelenléte volt. Abban az időben még nem volt előopponencia, de meglepetésemre széles körű vita alakult ki. Rengeteg általam nem gondolt megjegyzés és javaslat hangzott el. Amikor az írott véleményeket és a helyszínen elhangzottakat nyugodt körülmények között átnéztem, teljesen összezavarodtam, hisz annyi jó, de sokszor egymásnak ellentmondó, a témához nehezen illeszthető, de mégis fontosnak tűnő ismerethez jutottam, hogy azt sem tudtam, miként kezdjek hozzá a végleges formába öntéshez. Még a vita végén odajött Rektor úr, és felajánlotta, ha elkészültem a javított változattal, akkor átnézni még a beadás előtt. Gondolom, mindenki sejt, hogy egy ilyen támogatást több okból sem lehetett visszautasítani. Először, mégiscsak az egyetem rektora volt. Másodszor, a dolgozat elég sok történeti elemet tartalmazott. Harmadszor, egy nagy tapasztalatú hadtudós biztos, hogy jobban belelát a részletekbe, jobb a fontos és nem fontos részek kiemelésében vagy törlésében.

Ezek tudatában máris nyugodtabban vágtam bele a feladatba, és sok nehézség után sikerült az első javított változat megírása. Ahogyan ez megtörtént, jelentkeztem nála az ígéret beváltása érdekében. Az elkészült anyagot személyesen vittem el, amelyet a titkársága vett át. Nem telt el sok idő, talán egy hét sem, amikor

személyesen hívott, és sűrű elfoglaltságai miatt kora reggeli időpontot egyeztetünk a rektori irodában. A kanapéra ültünk egymás mellé, és elkezdtük együtt átnézni a javításokat. Az egész dolgozatot láthatóan és érthetően, logikusan és hajszálpontos szövegekkel, piros színnel javította. Észrevételei, javaslatai mindenütt ültek. Úgy tűnt, mintha kutatási témám számára ismerős terület lett volna, nem beszélve azokról a tapasztalatokról, amelyeket nagyszerű és széles palettát átfogó munkássága jelentett. Ahogy befejeztük, rögtön tudtam, hogy ez a hiteles és végleges változat. Ez valamikor 2003 tavaszán történt. A kórház rekonstrukciójának újbóli felelevenítése és a megvalósulás lehetősége rengeteg elfoglaltságot adott, ami miatt sok nehézséggel, de az utolsó pillanatban sikerült az értekezést a védésre, még a nyári vizsgaidőszak elejére beadni. A védésre őszig kellett várni. Meg is lepődtem, meg nem is, amikor kiderült, hogy a bírálóbizottság elnöke Ő lett. Ekkor éreztem először azt a könnyedséget, magabiztosságot, továbbá a mindenki számára megnyugtató jelenlétet, mint majd a későbbiekben, amikor már az általa vezetett bírálóbizottság tagjaként vagy opponenseként vehettem részt.

2005-től a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: MTA) Hadtudományi Bizottsága tagjai közé választottak. Innentől kezdve szorosabb kapcsolat alakult ki, ugyanis most már a különböző protokolláris rendezvényeken kívül, tudományos fórumokon és üléseken gyakrabban találkoztunk. Itt még jobban megismertem azokat a tulajdonságait, amelyek különlegessé tették Őt az én szememben. Roppant élveztem sajátos fanyar humorát, meggyőző érvelését, akaratának érvényesítését. Ezen utóbbira nagyon kényes volt, főleg Rektor korában, nehogy valamilyen elfoglaltsági vád érje. Ilyenre én nem emlékszem, hogy bekövetkezett volna. Egyre többször beszéltünk, főleg különböző betegellátási segítségkérések kapcsán. Kevés olyan előjáróval találkoztam, aki ennyire szíven viselte volna volt és meglévő munkatársai sorsát. Talán csak egy nevet tudnék rajta kívül említeni, Lindner Miklós altábornagyét, a volt MN Híradó főnökéét. Ezekben a kérésekben sohasem volt követelődző, érződött mindenkor, hogy „csak” segíteni akart. Sajnos ilyen ügyekben az idő múlásával egyre többet kellett beszélgetnünk. Egyértelmű bizonyíték arra, hogy mindig csak másoknak akart segíteni, hogy bármilyen hihetetlen, de sajnálatosan bekövetkezett haláláig nem is tudtam róla, hogy milyen hosszú idő óta szenvedett egy súlyos, senyvesztő betegségben. 2006-ban egy mindkettőnk életében jelentős elismerést együtt, egymás mellett állva kaptunk meg. Ez a Francia Becsületrend tisztí fokozata volt. Azt gondolom, hogy az elismerésekben mindkettőnkénél jelentős szerepet játszott a két haderő akkor példás tudományos és képzési együttműködése, amelyben nemcsak „bólogató Jánosként”, hanem aktív közreműködőként vettünk részt. A becsületrend

tagjaiból megalakított társaságnak eleinte aktív résztvevője volt. A későbbiekben a társaság körül kialakuló, a vezetőhöz köthető pénzügyi botrányok már nem fértek bele az értékrendjébe, ezért távol tartotta magát az összejövetelektől. A helyzet konszolidálódását, az érintett vezető leváltását, illetve a bírósági eljárások lezárását követően megújult társaság munkájában már nem akart részt venni – többszöri invitálásom ellenére sem. 2007 jelentős év volt tudományos munkásságában és elismertségében. Az MTA rendes tagjává választották. Nagy örömmre a székfoglaló előadásra meghívást kaptam, és a helyszínen élvezhettem végig mindazt, amit erről az előadásról a történelem megjegyzett. Székfoglaló előadásának címe *Katonai felsővezetők a diktatúrában (a levéltári források nem hazudnak)* volt, amelyben jelentős hangsúlyt kapott a zárójeles alcím. Főleg csapatszolgálatom idején hallottam az előadás alapjait képező 1968-as csehszlovákiai eseményekről olyanoktól, akik részt vettek ebben a rendszerváltás után szégyenteljesnek minősített küldetésben. A megszállásnak minősített eseményekről nekem főleg a végrehajtók – ezredszintű vezetők – meséltek. A felsőbb szintű döntésekről és azok háttérééről ők nem tudtak semmit. Számomra egészen lenyűgöző volt, ahogy akkor és ott saját szavait nem is használva, a dokumentumokból idézett mondatokból rakta össze azt a bizonyítékot, miszerint a megszállás előkészítését és a végrehajtást mennyire ellenezték azok a magyar katonai vezetők, akiket egyértelműen ebben az eseményben negatívan ítélte meg a közvélemény a rendszerváltást követően.

Szabó Miklós történészként jól tudta, hogy ebben a kérdésben nem a hangzatos önvallomások döntenek, hanem a levéltári dokumentumok. Kutatása során az elé kerülő iratokban figyelmes szemmel kereste a hazafiság bizonyítékait. Így ír erről:

„Ugyanakkor, a meggyőződöttségem ellenére, működött bennem a félsz: nem tévedek-e?! Nos, mostanság kutatóm a Magyar Néphadsereg 1960-as évekbeli történetét, jó néhány levéltári forrás – még a legfelsőbb katonai vezetés szintjén is! – megerősíti korábban idézett meggyőződésemet. Ugyanakkor, nyomatékosan szeretném rögzíteni, miszerint a felhozott példák ellenére sem állítom, hogy nem voltak közöttük »kollaboránsok«, hithű internacionalisták, de hogy elenyésző minoritást alkottak, az szilárd meggyőződésem!”³

A későbbiekben, mikor egészségügyi történeti kutatásaim során személyesen is találkoztam ezekkel és hasonló dokumentumokkal, teljes mértékben – feketén-fehéren – igazolódtak az előzőekben idézett szavai. Kapcsolatunk új és sok élményben

³ M. SZABÓ 2021: 121.

bővelkedő szintjét jelentette a már előbb említett Magyar Néphadsereg Egészségügyi Szolgálat 1980-as évei történetének visszakutatása. Bizonyára meglepődnek sokan ezen a szóhasználaton, de a kutatásra való megkeresés kapcsán a miértre fény derült. A csapatoknál eltöltött évek során minden év végének az egyik kiemelt feladata volt az ún. csapattörténet megírása, amelyet az utókornak kívántak megőrizni. Ezt a feladatot mindig keményen bevasalták. Ezért roppant elcsodálkoztam, amikor is 2016 kora őszén a HM-ből több régi, velem egy időben szolgáló és egykorú nyugdíjas tisztet és tábornokot megkerestek, hogy segítsünk a rendelkezésre álló levéltári anyagokból az adott szolgálat 1980-as éveinek történetét, ha lehet, csak az iratokra támaszkodva rekonstruálni és megírni. Nem is értettem, hogy ezek miért nincsenek meg az előzmények ismeretében. Ezt a kételyemet megerősítette később az is, hogy az irattári anyagok között megtaláltam azt a szolgálatfőnöki parancsot is, amely a történet megírását elrendelte, határidőhöz és személyhez kötve. Sajnos a személy és a felelősök már nem éltek, így rá sem tudtam kérdezni, hogy mi is történt. Hajlok az akkor keletkezett mendemondára, hogy a legnagyobb valószínűséggel ezeket az anyagokat eltüntették valamikor a rendszerváltást megelőző időszakban. Biztos igaz, hogy nincsenek véletlenek. Eszembe jutott a székfoglaló előadás, hogy ezt valahogy úgy kell majd összerakni, ahogyan akkor Miklós tette. Az egyik reggel a levéltárba menet a Széll Kálmán téren, a Várba menő kisbusz végállomásánál összetalálkoztunk. Kiderült, hogy ő akkor *A Magyar Néphadsereg és a Varsói Szerződés csapatainak részvétele Csehszlovákia megszállásában. 1968. augusztus 20–október 31. és A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története, 1969–1991* címmel 2019-ben megjelent publicisztikáján, illetve könyvén dolgozott. Innentől kezdve gyakran töltöttünk hol egymás mellett, hol kicsikét távolabb együtt jelentős időt a HM Hadtörténeti Levéltárban. Alkalmam volt megfigyelni azt az elképesztő rutint, amellyel a kikért anyagokat laptopjával feldolgozta és rögzítette, miközben én körmöltem és fénymásolgattam. Mindig tudta, mit akar, és láthattam azt, amit a saját bőrömon tapasztaltam meg akkor, hogy erre a munkára is fel kell készülni. Elképzelés és koncepció nélkül nem lehet hatékonyan csinálni. A Kollégium kapcsán érintettségemnél fogva – 1968 augusztusától 1974. októberig az intézmény állományában voltam – több részletet megosztott velem, továbbá kikérte véleményem. Nagyon megörült, amikor sikerült képeket találnom az ott töltött időszakról, amelyeket aztán illusztrációként felhasznált. Ez még 67 évesen is tanulságos és hasznos időszaka volt életemnek. Akaratlanul is tanított úgy, hogy szerintem már észre sem vette.

Talán nem mondható természetesnek, de az egymás iránt érzett bizalom és tisztelet, no meg a történet legfontosabb szava, barátságunk jeleként jóval megjelenésük előtt megosztotta velem mindkét írását elektronikusan. Néha, ha belenézek, magam előtt látom

születésük körülményeit és nem utolsósorban a történeteket, valamint eseményeket, amelyeket valóban úgy éltem meg, ahogy le vannak írva. A csehszlovákiai eseményekkel, illetve az 1960-as évek katonai felső vezetőivel foglalkozó székfoglalójából már idéztem. Ezt nem mulasztom el a Kollégiummal kapcsolatosan sem, azzal a kis különbséggel, hogy ezt egy, a könyvét bemutató recenzió során dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok írta le. Elfogultságom és érintettségem miatt lehet, hogy túlzónak tűnik ez a megállapítás, de számomra legalább olyan kedves, mint késői barátságom Miklóssal. Azt gondolom, hogy ezek a mondatok sokunk számára, akik ebben az időben szolgáltak, mementóként is aposztrofálhatók. Ezért ezeket szó szerint idézem:

„Talán mindezért, ami a könyvből megismerhető és nagyon sokan tapasztalatból tudják, hogy ennek a kollégiumnak a keretei között tanulók túlnyomó többsége becsülettel szolgálta a mindenkori HAZÁT! S az utolsó tanéveket végig tanuló, végzésük után méltatlanul kezeltek közül is – még napjainkban is – becsülettel szolgálnak. Köszönet érte!”⁴

Ezután többször is sikerült vele tudományos fórumokon, előadásokon és bizottsági üléseken részt venni. Ugyanazzal az elszántsággal és lendülettel dolgozott, figyelt, észrevételezett és mondott véleményt, mint ahogyan először megismertem. A doktori iskolai képzésben több alkalommal egymást követtük az előadások során. A külső szemlélő, ha nem tudta, hogy kivel áll szemben, lelkes, a hallgatók iránt elkötelezett tanárral találkozott. A járványos időszakban többször is beszélgettünk, de egyszer sem említette azt a veszélyt, amelyet alapbetegsége jelentett. A munkába menekült. Most lehet, hogy akik elolvassák ezt a kis történetet, azt gondolják, hogy az egyszerű utat választottam. A halála bekövetkezése körülményei és a róla írt nekrológok befolyásolták gondolataim. Nem. Őt ilyennek láttam, és ez a hiteles története kapcsolatunk és barátságunk kialakulásának, sajnálatos végének.

Felhasznált irodalom

- M. SZABÓ Miklós (2021): *A Magyar Néphadsereg és a Varsói Szerződés csapatainak részvétele Csehszlovákia megszállásában*. Budapest: Dialóg Campus.
- SIMON Pál (1982): *A katonaegészségügyi szolgálat gyógyító-meg-előző tevékenységének korszerűsített, az alapellátásra támaszkodó információs rendszer-modellje*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2019): Recenzió M. Szabó Miklós A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991 című könyvéről. *Hadtudomány*, 29(4), 147–149.

⁴ TÖMÖSVÁRY 2019.